

Іванна Мацелюх

докторка юридичних наук,
професорка кафедри службового та медичного права
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(Київ, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3706-6428>
m.ivanna1304@gmail.com

УДК340.12(262.5-192.5-17)“652”

БОСПОРСЬКЕ ЦАРСТВО ТА ЙОГО ВПЛИВ НА СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

АНОТАЦІЯ. У статті здійснено комплексне дослідження державного ладу та правової системи Боспорського царства як унікального державного утворення, що існувало на території сучасної України. Актуальність дослідження зумовлюється необхідністю поглибленого вивчення витоків української державності та державно-правових традицій античного періоду на теренах Північного Причорномор'я.

На основі аналізу широкого кола історико-правових джерел розглянуто процес становлення та розвитку Боспорського царства, його еволюцію від союзу грецьких полісів до централізованої монархії. Особливу увагу приділено дослідженню державного механізму, який характеризувався наявністю розвиненого бюрократичного апарату, ефективної системи управління територіями та професійної дипломатичної служби, що забезпечувала зовнішні зв'язки держави.

Зазначено, що формування Боспорського царства як єдиної держави стало результатом тривалого історичного процесу, який розпочався з грецької колонізації Північного Причорномор'я у VII ст. до н. е. Його назва походить від давньогрецького найменування Керченської протоки (Боспор), а зародження датується близько 480 р. до н. е. внаслідок об'єднання античних міст-держав. Територіально воно охоплювало Керченський і Таманський півострови, а також південне узбережжя Азовського моря до гирла Дону. Особливістю аналізованого державного утворення було те, що воно не було винятково грецьким, а до його складу входили також місцеві племена, що створювало унікальний симбіоз елліністичної та місцевої культур. Процес об'єднання грецьких полісів відбувався в період правління династії Археанактидів, що правила в Пантікапеї. Саме це місто стало політичним та економічним центром нового державного утворення. Важливо відзначити, що об'єднання відбувалося не лише через військово-політичні чинники, а й завдяки економічній необхідності – потребі у створенні єдиного економічного простору для ефективної торгівлі та захисту торговельних шляхів.

Акцентовано, що період найбільшого економічного і культурного розквіту Боспорського царства припадає на IV–III ст. до н. е. У цей час держава досягла значних успіхів у розвитку сільського господарства, ремесел та торгівлі. Особливе місце в економіці посідало виробництво та експорт зерна, що забезпечувало стабільні торговельні зв'язки з іншими грецькими полісами, зокрема з Афінами. Проте вже у другій половині II ст. до н. е. Боспорське царство зіткнулося з серйозною соціально-економічною кризою, яка посилювалася зовнішньою загрозою з боку Скіфської держави. Ситуація ускладнилася після посилення римського впливу в регіоні, що привело до поступової трансформації державного устрою та втрати частини політичної самостійності.

© Іванна Мацелюх, 2024

У статті проаналізовано правову систему Боспорського царства, яка сформувалася внаслідок синтезу різних правових традицій: грецького полісного права, місцевих правових звичаїв та елементів римського права. Розкрито особливості регулювання різних сфер суспільних відносин: права власності, зобов'язального, шлюбно-сімейного, спадкового та кримінального права. Особливу увагу приділено судовій системі, принципам судочинства.

Досліджено соціальну структуру боспорського суспільства, яка відображала складний характер економічних відносин. Виявлено специфіку правового статусу різних соціальних верств: рабовласницької знаті, вільних землевласників, залежного населення та рабів. Проаналізовано особливості формування нових соціальних груп, зокрема інституту вільновідпущеників, що свідчило про поступову трансформацію суспільних відносин від рабовласницького до феодалного ладу. Констатовано про важливе значення досвіду державно-правового розвитку Боспорського царства для розуміння процесів державотворення на території сучасної України.

Ключові слова: Боспорське царство; державний лад; правова система; античні держави Північного Причорномор'я; рабовласницька держава; історія держави і права України; джерела права; судова система.

В умовах сучасних геополітичних викликів і військової агресії проти України особливої актуальності набуває дослідження історичних державно-правових традицій Північного Причорномор'я. Боспорське царство, що існувало на території Керченського і Таманського півостровів упродовж неповного тисячоліття, демонструє унікальний приклад розвитку державності, яка зуміла поєднати грецькі політичні традиції з місцевими особливостями та зберегти свою автентичність, незважаючи на зовнішні загрози та впливи могутніх тогочасних імперій.

Особливої уваги заслуговує досвід Боспорського царства в розбудові ефективної системи державного управління та правового регулювання на території, що мала важливе стратегічне значення для всього Причорномор'я. Історичний досвід Боспору в контексті захисту власних кордонів, розбудови міждержавних відносин та збереження культурної ідентичності набуває нового значення для розуміння сучасних державотворчих процесів в Україні.

Історіографія проблеми державно-правового устрою Боспорського царства представлена ґрунтовними дослідженнями українських та європейських науковців. Фундаментальний внесок у дослідження правової системи та державного устрою Боспору зробив вітчизняний дослідник О. Гавриленко, який докладно проаналізував правову систему античних держав Північного Причорномор'я. Важливе значення для розуміння державного ладу мають наукові праці М. Страхова, присвячені основним рисам державного устрою Боспорського царства. У контексті становлення державності та права на території сучасної України важливими є напрацювання І. Бойка, І. Безклубого, І. Гриценка, Б. Гутів, В. Кульчицького, Б. Тищика, І. Терлюка, О. Шевченка та інших вітчизняних істориків права. Серед європейських вчених варто відзначити роботи П. Делігіанніса (P. Deligiannis), який досліджував історію та військову організацію Боспорського царства, та М. Халамуса (M. Halamus),

який зосередив увагу на питаннях боспорської автономії. Значний внесок у вивчення Боспорського царства зробив Дж. Хінд (J. Hind), який комплексно проаналізував політичну та правову систему держави.

Метою цього дослідження є комплексний аналіз державного ладу та правової системи Боспорського царства, виявлення особливостей його політичної організації та правових інститутів, що може збагатити наше розуміння історичних процесів державотворення на території сучасної України та сприяти осмисленню сучасних викликів, що постають перед українською державністю.

Формування Боспорського царства як єдиної держави стало результатом тривалого історичного процесу, який розпочався з грецької колонізації Північного Причорномор'я у VII ст. до н. е.¹ Його назва походить від давньогрецького найменування Керченської протоки (Боспор), а зародження датується близько 480 р. до н. е. внаслідок об'єднання античних міст-держав². Територіально воно охоплювало Керченський і Таманський півострови, а також південне узбережжя Азовського моря до гирла Дону. Особливістю аналізованого державного утворення було те, що воно не було винятково грецьким, а до його складу входили також місцеві племена, що створювало унікальний симбіоз елліністичної та місцевої культур³.

Процес об'єднання грецьких полісів відбувався в період правління династії Археанактидів, що правила в Пантікапеї. Саме це місто стало політичним та економічним центром нового державного утворення⁴. Важливо відзначити, що об'єднання відбувалося не лише через військово-політичні чинники, а й завдяки економічній необхідності – потребі у створенні єдиного економічного простору для ефективної торгівлі та захисту торговельних шляхів⁵.

Період найбільшого економічного і культурного розквіту Боспорського царства припадає на IV–III ст. до н. е.⁶ У цей час держава досягла значних успіхів у розвитку сільського господарства, ремесел та торгівлі. Особливе місце в економіці посідало виробництво та експорт зерна, що забезпечувало стабільні торговельні зв'язки з іншими грецькими полісами, зокрема з

¹ І Бойко, 'Становлення державності та права на території сучасної України в прадавню добу' [2021] 73 Вісник Львівського університету. Серія юридична 14–27; P Deligiannis, 'The Kingdom of the Cimmerian Bosphorus: History and Military forces' (2006) <https://www.academia.edu/18912638/The_Kingdom_of_Cimmerian_Bosphorus_History_and_Military_forces> (accessed 30.12.2025).

² М Страхів, 'Основні риси державного ладу Боспорського царства' [1999] 7(2) Вісник Університету внутрішніх справ 158–163.

³ M Halamus, 'Annexing the Near East and the Long-Lasting Bosporan Autonomy' [2018] 105 Eos CV 221–238.

⁴ О Гавриленко, Т Сироїд, *Історія міжнародного права: стародавня доба: навч. посіб.* (ХНУ імені В Н Каразіна 2021) 232.

⁵ О Гавриленко, 'Боспоро-римські взаємини у другій половині I ст. до н. е. – третій чверті III ст. н. е.: історико-правове дослідження' [2006] 34 Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ 46–53.

⁶ Б Гутів, 'Становлення та розвиток Боспорського царства: окремі історико-правові аспекти' [2023] 79(1) Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право 30–34.

Афінами⁷. Проте вже у другій половині II ст. до н. е. Боспорське царство зіткнулося з серйозною соціально-економічною кризою, яка посилювалася зовнішньою загрозою з боку Скіфської держави⁸. Ситуація ускладнилася після посилення римського впливу в регіоні, що призвело до поступової трансформації державного устрою та втрати частини політичної самостійності⁹.

Боспорське царство пройшло складну еволюцію форм державного правління. На початковому етапі воно існувало у формі союзу грецьких полісів, кожен з яких зберігав певну автономію у внутрішніх справах¹⁰. Першою правлячою династією були Археанактиди, влада яких мала специфічний характер: вони вважалися архонтами Пантікапея і всього Боспору. Особливістю було те, що на відміну від традиційних грецьких полісів, де посада архонта була тимчасовою, у Боспорській державі вона передавалася у спадок¹¹.

У 438 р. до н. е. влада перейшла до династії Спартоکیدів, які продовжували титулуватися архонтами Боспору й одночасно царями підвладних варварських племен. Саме в період їхнього правління у IV ст. до н. е. Боспорське царство досягло найбільшої могутності. Важливою особливістю державного устрою було існування інституту співправителів. Зокрема, у IV ст. до н. е. відомий випадок, коли Левкон I отримав європейський Боспор, а Горгіпп – азійський¹². Така система давала змогу ефективніше управляти великою територією держави. З початку III ст. до н. е. відбулося зміцнення царської влади. Спарток III та наступні правителі вже відкрито називали себе царями всього Боспору¹³. Означений процес супроводжувався поступовою ліквідацією форм самоврядування та демократичних установ, які існували у ранній античний період¹⁴.

Центральний апарат управління складався з найближчого оточення царя. До нього входили: міністр палацу; особистий секретар; начальник фінансів; охоронці царських скарбів і скарбниці; керуючий справами релігійних культів; спальник та інші посадові особи. Важливою особливістю державного апарату була наявність спеціального штату перекладачів на чолі з головним перекладачем, що забезпечувало зв'язки із сусідніми племенами і державами¹⁵. Означений факт свідчить про розвиток дипломатичної служби та активну зовнішню політику держави.

⁷ О Гавриленко, 'Договори міни та купівлі-продажу в античних державах Північного Причорномор'я (історико-правове дослідження)' [2007] 39 Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ 79–85.

⁸ В Ухач, *Історія держави і права України: навч. посіб. (конспекти лекцій)* (Вектор 2011) 24.

⁹ Гавриленко (н 5) 46–53.

¹⁰ Страхов (н 2) 158–163.

¹¹ В Іванов, *Історія держави і права України: підручник* (МАУП 2007) 37.

¹² Гутів (н 6) 30–34.

¹³ Страхов (н 2) 158–163.

¹⁴ Гавриленко, Сироїд (н 4) 50.

¹⁵ Іванов (н 11) 38.

Соціальна структура суспільства Боспорського царства характеризувалася складною ієрархічною системою, що відображала специфіку державного устрою та особливості його історичного розвитку. В основі соціальної стратифікації лежав поділ населення на вільних і залежних осіб, що було типовим для античних держав. На вершині соціальної піраміди перебувала рабовласницька знать, до якої належали цар, жреці, великі землевласники, купці (особливо судновласники та работорговці), власники великих промислових майстерень, а також воєначальники¹⁶.

Другу соціальну верству становили вільні землевласники, які мали подвійний статус. З одного боку, вони користувалися правами вільних громадян, а з іншого – були зобов'язані нести військову службу та віддавати царю значну частину свого врожаю, оскільки оброблювана ними земля вважалася царською власністю. Особливе місце в соціальній структурі посідало залежне землеробське населення, яке перебувало на різних ступенях соціальної залежності. Вони були зобов'язані обробляти землю і віддавати значну частину врожаю власникам земельних угідь¹⁷.

Найнижчу соціальну верству становили раби, які поділялися на дві категорії: приватновласницькі та державні. Державні раби використовувалися переважно для будівництва оборонних споруд на кордонах держави. Приватновласницькі раби використовували на громадських роботах, у промислових майстернях, пекарнях та в домашньому господарстві¹⁸.

Важливою особливістю соціальної структури Боспорського царства було поступове формування нової соціальної групи – вільновідпущеників. У I–III ст. н. е. спостерігається масове відпущення на волю як приватновласницьких, так і державних рабів, що свідчило про зародження феодальних відносин¹⁹.

Правова система Боспорського царства сформувалася в результаті тривалої еволюції та взаємодії різних правових традицій. Основним джерелом права виступало звичаєве право. З часом його витісняла законодавча діяльність боспорських царів. Починаючи з династії Спартоکیدів, царські укази стали основним джерелом правотворчості. Особливого значення набули законодавчі акти у сфері регулювання торговельних відносин, землекористування та оподаткування²⁰.

Право грецьких міст-полісів також було важливим джерелом права. Міста, що входили до складу царства, зберігали власні правові традиції, особливо в питаннях місцевого самоврядування. Важливу роль відігравали рішення народних зборів (екклесії), які регулювали питання громадянства, торгівлі та релігійних культів. У період посилення римського впливу

¹⁶ В Кульчицький, Б Тищик, *Історія держави і права України: навч. посіб.* (Атіка 2006) 11.

¹⁷ Кульчицький, Тищик (н 16) 11.

¹⁸ Кульчицький, Тищик (н 16) 12.

¹⁹ *Історія українського права: посібник* (І Безклубий ред, Грамота 2010) 18.

²⁰ Бойко (н 1) 14–27.

(з I ст. до н. е.) значного поширення набули окремі інститути римського приватного права, особливо у сфері договірних відносин та спадкування²¹.

Система права власності у Боспорському царстві характеризувалася складною ієрархічною структурою. Основним об'єктом права власності виступала земля, яка вважалася державною власністю. Верховним власником усіх земель був цар, який мав право: надавати земельні наділи; позбавляти права землекористування; встановлювати розмір податків і повинностей. Землевласники поділялися на кілька категорій: боспорська знать (найближче оточення царя); місцева аристократія; храми та релігійні установи; громади міст-полісів²². Особливістю землекористування було поєднання права користування землею з обов'язком несення військової служби та сплати податків. Землевласники могли передавати землю у спадок, але не мали права її відчужувати без згоди царя²³.

Зобов'язальне право Боспорського царства характеризувалося значним розвитком, що було зумовлено активною торговельною діяльністю держави. Особливе місце в системі договірних відносин посідали договори купівлі-продажу, які набули значного поширення завдяки жвавій внутрішній і зовнішній торгівлі. Характерною особливістю укладення таких договорів була необхідність присутності свідків при здійсненні значних торговельних операцій²⁴. При цьому важливі угоди купівлі-продажу обов'язково оформлювалися у письмовій формі та посвідчувалися представниками державної влади. Для забезпечення виконання договірних зобов'язань широко застосовувався інститут застави майна. У разі несвоєчасного повернення позики боржник ніс відповідальність, яка могла включати як штрафні санкції, так і звернення стягнення на заставлене майно²⁵. Значного поширення у Боспорському царстві набули орендні відносини. Предметом оренди найчастіше виступала земля, за користування якою встановлювалася фіксована плата або частка від отриманого врожаю. Окрім того, практикувалася оренда торговельних приміщень у містах та суден для здійснення морської торгівлі²⁶.

Регулювання шлюбно-сімейних відносин у Боспорському царстві відображало складний синтез грецьких правових традицій і місцевих звичаїв. Укладення шлюбу передбачало дотримання низки обов'язкових умов, серед яких ключове значення мали досягнення шлюбного віку та згода батьків. Особлива увага приділялася відсутності близьких родинних зв'язків між нареченими, що було характерно для грецької правової традиції²⁷. Основною формою

²¹ Бойко (н 1) 14–27.

²² Кульчицький, Тищик (н 16) 12–13.

²³ Гавриленко (н 7) 79–85.

²⁴ Гавриленко (н 7) 79–85.

²⁵ Гавриленко (н 5) 46–53.

²⁶ Гавриленко (н 7) 79–85.

²⁷ О Гавриленко, 'Нормативна регламентація укладення та розірвання шлюбу в античних державах Північного Причорномор'я: історико-правове дослідження' [2008] 41 Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ 75–82.

укладення шлюбу був договір між батьком нареченої та нареченим або його батьком. Поряд з цим існувала особлива процедура, за якою суд призначав чоловіка для дочки-спадкоємиці з метою збереження майна в межах роду. Правове становище подружжя характеризувалося домінуючою роллю чоловіка, який виступав головою родини та здійснював контроль над спільно набутим майном. Водночас дружина мала визначені законом права, зокрема, право на придане та утримання. Важливою особливістю боспорського шлюбно-сімейного права було збереження за жінкою певної майнової самостійності, що проявлялося в можливості розпоряджатися власним приданим²⁸.

Спадкове право Боспорського царства характеризувалося чітким регулюванням питань спадкування як за законом, так і за заповітом. При спадкуванні за законом діяла система, заснована на принципі переваги спадкоємців чоловічої статі. Першу чергу спадкоємців становили сини померлого, які отримували рівні частки спадщини. За відсутності синів право спадкування переходило до дочок, але з особливими умовами. Вони передбачали укладення шлюбу із чоловіком – ріднею по батьківській лінії з метою збереження майна в межах роду²⁹.

Кримінальне право Боспорського царства відрізнялося розвинутою системою злочинів та покарань. Під злочином розумілася дія, що завдавала шкоди державі, громаді або приватній особі. Найтяжчі злочини розглядалися не лише як порушення закону, а й як гріх перед богами, що визначало особливу суворість покарання за їх вчинення. Система злочинів включала декілька основних категорій. До найтяжчих належали державні злочини: повстання проти царської влади, державна зрада, змова та замах на життя царя. За їх вчинення передбачалася смертна кара з обов'язковою конфіскацією майна засудженого. Окрему категорію становили злочини проти особи та власності, за які призначалися штрафи чи інші майнові покарання. Суб'єктами злочину могли бути лише вільні громадяни чи особи, прирівняні до них, а також вільні представники інших полісів. Раби не були суб'єктами злочину. За них відповідальність ніс їхній власник³⁰.

Судова система Боспорського царства мала ієрархічну структуру, на вершині якої стояв цар, який здійснював вищу судову владу разом із наблизеними особами, які мали відповідні правові знання. На місцевому рівні судочинство здійснювали правителі окремих територій, які розглядали більшість цивільних спорів та менш значні кримінальні справи³¹. Судовий процес мав змагальний характер, де сторони надавали докази на підтвердження своїх вимог чи заперечень. У кримінальних справах важливу роль відігравали показання свідків. Для забезпечення виконання судових рішень існувала поса-

²⁸ Гавриленко (н 27) 75–82.

²⁹ Гавриленко (н 27) 75–82.

³⁰ О Гавриленко, 'Злочини та покарання у праві античних держав Північного Причорномор'я' [2002] 1 Право і безпека 45–52.

³¹ Іванов (н 11) 39.

да судового виконавця, що свідчить про наявність розвиненого механізму примусового виконання судових рішень³². Особливістю судочинства було те, що в окремих містах-полісах, які входили до складу царства, зберігалися елементи самоврядування у судовій сфері, зокрема право розгляду певних категорій справ, здебільшого сімейно-шлюбного чи спадкового характеру, місцевими судами, відповідно до правових звичаїв міста-поліса³³.

Отже, історико-правовий аналіз державного ладу та правової системи Боспорського царства розкриває особливу сторінку в історії державотворення на території сучасної України. Означене державне утворення являє собою унікальний феномен, у якому органічно поєдналися елліністичні державотворчі традиції з місцевими політичними та правовими практиками. Особливість цього синтезу полягала у створенні життєздатної державної системи, яка ефективно функціонувала в умовах складної геополітичної ситуації та забезпечувала стабільний розвиток суспільства протягом тривалого історичного періоду.

Еволюція державного устрою Боспорського царства від союзу грецьких полісів до централізованої монархії демонструє здатність політичної системи адаптуватися до мінливих історичних умов. Створення розвиненого бюрократичного апарату стало відповіддю на потреби ефективного управління великою територією та різноманітним населенням. Важливим досягненням стала розбудова дієвої системи територіального управління, яка забезпечувала баланс між централізацією влади та збереженням місцевої автономії. Феномен Боспорського царства також продемонстрував важливість збалансованої політики у відносинах з різними етнічними групами та здатність створювати ефективні механізми їх інтеграції в єдиний державний організм при збереженні культурної самобутності.

Соціальна структура Боспорського суспільства відображала складний характер економічних відносин того періоду. Особливістю соціально-економічного розвитку було співіснування рабовласницьких відносин з елементами нових феодальних форм господарювання, що створювало передумови для подальшої трансформації суспільного ладу. Ця особливість свідчить про здатність суспільства до поступової еволюції та адаптації до нових економічних реалій.

Правова система Боспорського царства – це визначний приклад успішної інтеграції різних правових традицій. Синтез грецького полісного права, місцевих правових звичаїв та елементів римського права створив унікальну правову культуру, яка ефективно регулювала суспільні відносини в поліетнічному середовищі. Вона продемонструвала значну гнучкість та адаптивність, що давало змогу їй відповідати на нові суспільні виклики при збереженні правової стабільності.

³² Страхов (н 2) 158–163.

³³ Гавриленко (н 5) 46–53.

Досвід державно-правового розвитку Боспорського царства набуває особливої актуальності в контексті сучасних викликів, що постають перед Україною. В умовах необхідності захисту територіальної цілісності та суверенітету особливо цінним є історичний досвід розбудови ефективної системи державного управління та захисту державних інтересів у складних геополітичних умовах. Вивчення механізмів адаптації державних інституцій до мінливого міжнародного середовища та способів збереження внутрішньої стабільності може надати важливі уроки для сучасного державного будівництва. Відтак, вивчення державно-правового досвіду Боспорського царства не лише збагачує наше розуміння історичних процесів державотворення на території України, а й надає цінний матеріал для осмислення сучасних державотворчих процесів.

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Havrylenko O, Syroid T, *Istoriia mizhnarodnoho prava: starodavnia doba: navchalnyi posibnyk* (KhNU imeni V N Karazina 2021).
2. Ivanov V, *Istoriia derzhavy i prava Ukrainy: pidruchnyk* (MAUP 2007).
3. Kulchytskyi V, Tyshchik B, *Istoriia derzhavy i prava Ukrainy: navchalnyi posibnyk* (Atika 2006).
4. Ukhach V, *Istoriia derzhavy i prava Ukrainy: navchalnyi posibnyk* (konspekty lektsii) (Vektor 2011).

Edited books

5. *Istoriia ukrainskoho prava: posibnyk* (I Bezklubyi red, Hramota 2010).

Journal articles

6. Halamus M, 'Annexing the Near East and the Long-Lasting Bosporan Autonomy' [2018] 105 Eos CV 221–238.
7. Boiko I, 'Stanovlennia derzhavnosti ta prava na terytorii suchasnoi Ukrainy v pravadniiu dobu' [2021] 73 Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia yurydychna 14–27.
8. Havrylenko O, 'Bosporo-rymski vzaiemyny u druii polovyni I st. do n. e. – tretii chverti III st. n. e.: istoryko-pravove doslidzhennia' [2006] 34 Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav 46–53.
9. Havrylenko O, 'Dohovory miny ta kupivli-prodazhu v antychnykh derzhavakh Pivnichnoho Prychornomor'ia (istoryko-pravove doslidzhennia)' [2007] 39 Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav 79–85.
10. Havrylenko O, 'Normatyvna rehlementatsiia ukladennia ta rozirvannia shliubu v antychnykh derzhavakh Pivnichnoho Prychornomor'ia: istoryko-pravove doslidzhennia' [2008] 41 Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav 75–82.
11. Havrylenko O, 'Zlochynta ta pokarannia u pravi antychnykh derzhav Pivnichnoho Prychornomor'ia' [2002] 1 Pravo i bezpeka 45–52.
12. Hutiv B, 'Stanovlennia ta rozvytok Bosporskoho tsarstva: okremi istoryko-pravovi aspekty' [2023] 79(1) Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. Seriiia: Pravo 30–34.
13. Strakhov M, 'Osnovni rysy derzhavnogo ladu Bosporskoho tsarstva' [1999] 7(2) Visnyk universytetu vnutrishnikh sprav 158–163.

Websites

14. Deligiannis P, 'The Kingdom of the Cimmerian Bosphorus: History and Military forces' (2006) <https://www.academia.edu/18912638/The_Kingdom_of_Cimmerian_Bosporus_History_and_Military_forces> (accessed 30.12.2025).

Ivanna Matseliukh

THE BOSPORAN KINGDOM AND ITS INFLUENCE ON THE FORMATION OF UKRAINIAN STATEHOOD

ABSTRACT. The article carries out a comprehensive study of the state system and legal system of the Bosporan Kingdom as a unique state formation that existed on the territory of modern Ukraine. The relevance of the study is due to the need for an in-depth study of the origins of Ukrainian statehood and state-legal traditions of the ancient period in the Northern Black Sea region.

Based on the analysis of a wide range of historical and legal sources, the process of formation and development of the Bosporan Kingdom, its evolution from a union of Greek polities to a centralized monarchy, is considered. Particular attention is paid to the study of the state mechanism, which was characterized by the presence of a developed bureaucratic apparatus, an effective system of territorial management and a professional diplomatic service that ensured the external relations of the state.

It is noted that the formation of the Bosporan Kingdom as a single state was the result of a long historical process that began with the Greek colonization of the Northern Black Sea region in the 7th century BC. Its name comes from the ancient Greek name for the Kerch Strait (Bosporus), and its origin dates back to around 480 BC as a result of the unification of ancient city-states. Territorially, it covered the Kerch and Taman peninsulas, as well as the southern coast of the Sea of Azov to the mouth of the Don. A feature of the analyzed state formation was that it was not exclusively Greek, but also included local tribes, which created a unique symbiosis of Hellenistic and local cultures. The process of unification of Greek polities took place during the reign of the Archaeonactid dynasty, which ruled in Panticapaeum. It was this city that became the political and economic center of the new state formation. It is important to note that the unification took place not only due to military-political factors, but also due to economic necessity – the need to create a single economic space for effective trade and protection of trade routes.

It is emphasized that the period of the greatest economic and cultural prosperity of the Bosporan Kingdom falls on the IV–III centuries. BC. At this time, the state achieved significant success in the development of agriculture, crafts and trade. A special place in the economy was occupied by the production and export of grain, which ensured stable trade relations with other Greek polities, in particular with Athens. However, already in the second half of the II century. BC. The Bosporan Kingdom faced a serious socio-economic crisis, which was exacerbated by the external threat from the Scythian state. The situation became more complicated after the strengthening of Roman influence in the region, which led to the gradual transformation of the state system and the loss of some political independence.

The article analyzes the legal system of the Bosporan Kingdom, which was formed as a result of the synthesis of various legal traditions: Greek polis law, local legal customs and elements of Roman law. The features of the regulation of various spheres of social relations are revealed: property rights, obligations, marriage and family, inheritance and criminal law. Special attention is paid to the judicial system, principles of judicial proceedings.

The social structure of the Bosporan society is studied, which reflected the complex nature of economic relations. The specifics of the legal status of different social strata are revealed: the slave-owning nobility, free landowners, dependent population and slaves. The features of the formation of new social groups are analyzed, in particular the institute of freedmen, which testified to the gradual transformation of social relations from the slave-owning to the feudal system. The importance of the experience of the state and legal development of the Bosporan Kingdom for understanding the processes of state formation on the territory of modern Ukraine is stated.

KEYWORDS: Bosporan Kingdom; state system; legal system; ancient states of the Northern Black Sea region; slave-owning state; history of the state and law of Ukraine; sources of law; judicial system.